

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

kvent och redig argumentation, dels är det konkreta tolkningsarbetet utförd med stor precision, stringens och intuition. Denna avhandling – som återknyter till den franska etymologin *thèse* – driver en övertygande argumentation och det är mycket svårt att inte ge Wennerström Wohrne rätt i sitt grundläggande synsätt: den övergripande tesen är både rimlig, övertygande och angelägen. Avhandlingens sista vinnande egenskap består slutligen i författarens ödmjukhet gentemot de egna resultaten. Maria Wennerström Wohrne gör aldrig några anspråk på att leverera en ny uppfattning om Michaux' författarskap. Det bör därför inskräpas att ingen har tidigare belyst synpunkten så systematiskt och så uttömmande som hon, och man önskar att den frankofona Michauxforskningen mycket snart ska kunna få ta del av en fransk sammanfattning av hennes forskning.

Bengt Novén

Thomas Ek, *En människas uttryck. Studier i Hans Ruins självbiografiska essäistik* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 657). Helsingfors 2003.

Thomas Eks avhandling består av åtta kapitel och omfattar inklusive förord, illustrationer, engelskspråkig sammanfattning, noter, litteraturförteckning och personregister totalt 354 sidor. Inledningskapitlet fokuserar på relationen mellan texttolkning och livstolkning. Här friläggs undersökningens tematiska inriktning med specificering av frågor som förhållandet mellan ett enskilt verk och en betydelsebärande helhet, frågan om idyllen som en konstans i författarskapet eller frågan om den litterära textens upphov och olika utvecklingsstadier. I metodiskt avseende beskrivs arbetets hermeneutiska utgångspunkter, med tonvikt på den enskilda tolkarens personliga sätt att närma sig en text. Ifråga om undersökningens syfte betonas särskilt inriktningen på s.k. 'nyckeltexter' och en strävan att med tillhjälp av både personhistoria och samtidshistoria inte enbart ge en bild av Hans Ruins litterära uttryck, utan även av de sammanhang i vilka han levde och verkade. Inledningskapitlet problematiserar essän som genre och åskådliggör huvudlinjerna i Ruins författarskap, av 22 utgivna verk i bokform utgör 13 essäsamlingar. Här redogörs också för hittills utförd forskning.

Kapitel II ägnas Hans Ruins biografi. På ba-

sen av tillbudsstående källor tecknas ett porträtt av Ruin s.a.s. utifrån, med avstamp i biografiska grundfakta och med stöd av karakteristika givna av personer i hans omvärld.

Kapitel III tar med utgångspunkt i essäsamlingen *Det skönas förvandlingar* (1962) upp en rad centrala begrepp i Hans Ruins estetik. Det utgör en vidareutveckling av det biografiska och kan betraktas som en introduktion till Ruins tankevärld med dess nära samband mellan konst och liv. Genom ett antal punktnedslag åskådliggörs hur olika incitament i Ruins vardagsverklighet omskapas och förvandlas innan de når offentligheten i artikeln eller essäns form. I kapitlet ges flera prov på hur Ruins essäer går i inbördes dialog med varandra eller hur de samverkar med andra författares texter. I sammanhanget blir för Ruin centrala läromästare som Yrjö Hirn och Hans Larsson speciellt uppmärksammade. I ett mera vidsträckt tids-historiskt sammanhang undersöks Ruins förhållande till den finlandssvenska modernismen.

Kapitlen IV, V, VI och VII bildar – enligt författarens egen utsago – avhandlingens centrum.

Kapitel IV granskar Hans Ruins litterära kvarlätenheter – särskilt dagboksmaterialet – som en källa för litterärt skapande. I ljuset av tidigare utforskning av dagboken som genre aktualiseras en rad principiella frågor om skiljelinjen mellan privat och offentligt och i kapitlet ges en rad prov på hur Ruins dagboksanteckningar fungerar som tankegodis och fröbank i hans essäistik. Kapitlet belyser även frågan om Ruins skapande och hans målmedvetna strävan att utveckla och finlipa sina språkliga uttrycksmedel. Inblickarna i Ruins dagbok gestaltar en ordets trotjänare som aldrig tröttnar på att försöka förankra sina upplevelser och erfarenheter i form av anteckningar för dagen.

Kapitel V gestaltar skärgårdslandskapets roll i Hans Ruins liv och skapande. Särskild uppmärksamhet ägnas skärgårdsskildringen i *Rummet med de fyra fönstren* (1940). Även andra aspekter på Ruins förhållande till skärgården lyfts fram. Skärgården som hemvist för den svenskspråkiga befolkningen i Finland. Skärgården som sammanhållande symbol för den svenskspråkiga folkstammen. Skärgården som katalysator för fosterlandskärlek och längtan hem. I sammanhanget ägnas Arvid Mörnes betydelse för Ruin speciell uppmärksamhet.

Kapitel VI vidareför och fördjupar analysen av *Rummet med de fyra fönstren*. Infallsvinkeln är i allt väsentligt genrebetonad. Med idyllen som

utgångspunkt genomförs ett antal läsningar av Ruins texter. Perspektiveringen genomförs längs tre huvudlinjer: en genrehistorisk, en kulturkritisk och en motpolsinriktad. I det förstnämnda fallet inplaceras Ruin i traditionen, på svenskspråkigt håll med namn som Gustaf Philip Creutz och Frans Michael Franzén. I sammanhanget berörs även relationen mellan idyll och ekfras. Ifråga om det kulturkritiska betraktas växelspelet mellan idyllikern Ruin och kulturkritikern Ruin med särskild inriktning på Ruins relation till Tyskland. I det perspektivet blir frågan om esteticism och respekten för den enskilda människans integritet synnerligen central. I det tredje underavsnittet av kapitel VI studeras polariteten mellan idyll och förgängelse. Dödens närvaro i idyllen och dödsmedvetenheten i Ruins skapande kommer här till uttryck.

Kapitel VII – det nästista – inriktas framförallt på essäsamlingen *Hem till sommaren* (1960). De olika inslagen i den boken – kanske alldeles särskilt essän ”Snålt ljus” – sätts i relation till *Rummet med de fyra fönstren* och till Ruins författarskap i dess helhet. I kapitlet ges flera prov på hur barndomens upplevelser och drömmarnas värld blir betydelsebärande i Ruins skapande. I relief mot de ömtåliga och komplicerade familje- och släktavsnitten i *Hem till sommaren* framväxer bilden av en betydande kontinuitet i Ruins omfattande författarskap som spänner över inemot sex decennier, men även bilden av en åldrande och luttrad man som aldrig förlorar förmågan att se storheten i det lilla.

Bokens avslutande åttonde kapitel ägnas i allt väsentligt åt att sammanfatta innehållet i det föregående. I några avseenden avviker kapitlet från en gängse sammanfattning i och med att en del ny information förs fram. Det gäller i första hand beskrivningen av Ruin i brytningspunkten mellan gammalt och nytt med hans artikel ”Ljudfilmen” i *Nya Argus* (1930) och efterskriften till den andra upplagan av *I konstens brännspegel* (1964) som exempel. Ytterligare framförs titelessän i *Drömskepp i torrdocka* (1951) som en representativ exponent för Ruins självbiografiska essäistik. Dessa ihopsummerande exempel visar i likhet med framställningen som helhet hur ett nätverk av på nytt och på nytt formulerade existentiella frågeställningar håller Hans Ruins essäistik samman.

Ifråga om disposition, titelval och rubriksättningar ger Eks avhandling anledning till flera in-

vändningar. Redan innehållsförteckningen signalerar vissa inkonsekvenser och balansen mellan de tre olika nivåerna i kapitelhierarkin visar sig svår att upprätthålla. Generellt taget är det för läsaren inte alldeles lätt att bakom de i överkant magistrala rubriksättningarna få syn på den egentliga huvudfrågeställningen. Avhandlingens titel ”En människas uttryck” är såtillvida relevant och välfunnen att den fokuserar på den artikuleringsprocess som Hans Ruin ägnade sig åt under hela sitt liv. Titelvalet förklaras närmare i inledningen (s 23). Dessvärre saknas en mera energisk uppföljning av titelvalet vilket kunde ha gett framställningen en fastare form, till exempel ifråga om dagboken (s 119). Detta gäller i ännu högre grad titelvalet knutet till det motto av Ralph Waldo Emerson som citeras på försättsbladet. Mottot fångas nämligen inte upp trots goda möjligheter (exempelvis s 285).

Rubrikval tillhör det knepigaste inför slutredigeringen av ett omfattande stoff. I språkligt avseende är föga att invända mot Eks formuleringar. Däremot väcker det innehållsmässiga en del frågor. Några exempel. Rubriken på kapitel III ”Det sköna och dess förvandlingar” är såtillvida klar att den direkt tar fasta på en av Hans Ruins essäsamlingar *Det skönas förvandlingar*. Men om man går en nivå lägre ner i kapitelhierarkin och kastar ett öga på de tre kapitelrubrikerna där – ”Det skönas förvandlingar – ett estetiskt testamente”, ”Hans Larsson och Yrjö Hirn – vägvisarna” och ”Hans Ruin och den finlandssvenska modernismen” – så märker man att det hela spretar åt olika håll. I själva verket är kapitlet i allt väsentligt (till exempel s 63) att betrakta som en förlängning av biografiavsnittet i kapitel II och i fråga om den mellersta av de nyss återgivna underrubrikerna kan läsaren därtill ställa sig undrande inför ordningsföljden mellan Larsson och Hirn, i all synnerhet som avhandlingsförfattaren själv argumenterar för den motsatta (s 27). Genom att förflytta oss ytterligare ett steg nedåt i hierarkin – fortfarande i kapitel III – möter rubriksättningar som ”Traditionalisten som spelade modernist”, respektive ”Ambassadör för modernismen”. Den samlande överskriften för dessa två underavsnitt lyder ”Hans Ruin och den finlandssvenska modernismen”. Det visar sig att framställningen härvidlag (ss 78 o 85) hamnar på kollisionkurs.

För alla som sysslar med litteratur – och det gäller författare lika väl som forskare – blir Michail

Bachtins uttalande om 'de bebodda orden' en signalklocka som inför valet av formuleringar ljunder i ens inre öra. Stiliseringen av flera kapitelrubriker i avhandlingen ger i intertextuellt avseende åtskilliga signaler. Rubrikval som "Drakar över Lund och Helsingfors" och "Nytt och gammalt i ny lyrik" i kapitel III refererar till Kjell Westös roman *Drakarna över Helsingfors* (1996) respektive Rabbe Enckells artikel "Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi" (1926). I kapitel IV finns rubriker som "Den problematiska författarrollen" och "Genrernas tyranni" vilka är identiska med titeln på Per-Erik Ljungs Ekelundavhandling (1980) och Jan Arnalds Lundkvistavhandling (1995). Problemet är att referentiella ekan av det här slaget inte fångas upp och arbetena finns i allmänhet inte heller upptagna i litteraturförteckningen. Åtminstone för en initierad läsare förefaller Ek att i exempel som dessa avhända sig möjligheten att gå i dialog med intertexter som kunde ha varit givande för hans resonemang.

När det gäller syfte och metodiska utgångspunkter betonas (på s 14 f) i Jean-Pierre Richards efterföljd vikten av att läsa enligt 'totalitetsprincipen' såväl när det gäller att utforska ett enskilt verk som ett helt författarskap. I sammanhanget omtalas det nödvändiga i att kronologin bryts upp för att "få syn på konstanser i författarskapet" (s 15). I beskrivningen av avhandlingens syfte betonas avhandlingsförfattaren även sitt intresse för "det som ligger före den publicerade texten, alltså den litterära textens genes" (s 15). Att i praktiken hålla dessa tre bollar i luften samtidigt visar sig vara svårt, inte minst mot bakgrunden av stoffunderlaget. Beträffande detta signaleras en insnävning tydligast i avhandlingens undertitel "Studier i Hans Ruins självbiografiska essäistik". Framställningen som helhet får läsaren att grubbla över distinktionen mellan Hans Ruins essäistik och hans självbiografiska essäistik. I inledningsavsnittet (s 19) omtalas – i Graham Goods efterföljd – att det finns flera självbiografiska egenskaper i Ruins *Rummet med de fyra fönstren* och *Hem till sommaren*. Dessa två verk spelar likaså en framträdande roll i innehållsförteckningen. Ek försöker ytterligare förtydliga sig genom att kommentera sitt stoffunderlag (s 23), men under läsningens gång tillkommer nyanser (ss 60, 71, 108, 125, 172, 232 o passim) som får läsaren att sväva i ovisshet. En precisering med strängare avgränsning av stoffunderlaget hade gett ett klarare resultat.

Syftet med framställningen specificeras fort-

löpande så att säga under gång medan de i metodiskt avseende viktigaste mentorerna för avhandlingsarbetet introduceras i inledningsavsnittet. Hit hör de tidigare nämnda Bachtin och Good (s 19), Hans-Georg Gadamer (om horisontalsammansmältning s 20) och Erwin Leibfried (om fenomenologisk hermeneutik, särskilt 'medvetande' s 21). Avhandlingens i metodiskt avseende centrala impulsgivare introduceras kortfattat för att sedan i allt väsentligt förvinna ur framställningen. Ett mera aktivt integrerat grepp hade kunnat sammanföra primär- och sekundärlitteraturen. Exempel på hur detta lyckas ges ifråga om Bachtin och 'idyllen som kronotop' (s 193).

I Eks avhandling finns en rätt omfattande begreppsapparat. Bland ett dussintal olika begrepp såsom 'det emblematiske' (ss 53, 44, 67), 'den pastorala elegin', 'platsens enhet' (ss 183, 193) och 'katharsis' (ss 43, 59, 111) önskar jag av utrymmesskäl nöja mig med ett par punktnedslag, närmare bestämt vid begreppen 'nyckeltexter' (s 16) och 'etisk helgd' (s 59). En titt på ett par exempel visar hur Ruins essä "Snält ljus" på goda grunder kan karakteriseras som en 'nyckeltext' (ss 261, 267). Där emot svävar läsaren i ovisshet om varför en 'nyckeltext' i vissa fall följs upp, men i andra fall inte. Frågan aktualiseras också i relation till avhandlingsförfattarens ovan uttalade strävan att belysa det enskilda verkets genes. I Ruins essä "Önskningsarnas vindbrygga", publicerad i volymen *Sju ögonblick och några reflexioner* (1952), ingår också en variant av barndomsvännen Alfreds far ympande sina äppelträd. Denna passus – ursprungligen en del av Ruins nyårstal i Sveriges radio nyårsnatten 1951–1952 – ger ett eko i *Hem till sommaren* (avhandlingen s 270 f) utan att detta närmare kommenteras annat än i en mera allmänt hållen not (n 34, s 300). Här kunde det genetiska perspektivet ha fördjupats i relation till begreppet 'nyckeltext'. Överhuvudtaget skulle det ha behövts någon form av systematisk förteckning över centrala textvarianter i syfte att belysa olika inbördes genetiska samband. Ett annat begrepp som kommer till användning är 'etisk helgd' (s 59). I sammanhanget betonas vikten av detta begrepp men överraskande nog kommer detta i den följande framställningen inte till användning.

En del formuleringar i avhandlingen ger anledning till principiella frågor. Det problematiska beträffande 'det självbiografiska' aktualiseras i två formuleringar på sidan 24. För det första fastslås

att *Rummet med de fyra fönstren* är ”Ruins första självbiografiska bok”. För det andra konstateras att kapitel VII (rubricerat ”Nytt ljus över Här- ligö”) ”ägnas den andra fasen av Ruins självbio- grafiska projekt”. Uttalanden som dessa blir opre- cisa eller direkt motsägelsefulla i relation till andra konstateranden (till exempel ss 38, 172 o 232). Ett mera konsekvent och överskådligt förhållnings- sätt hade underlättat läsarens orienteringsmöjlig- heter i ett omfattande stoff. Det faktum att stoffet är så pass omfattande resulterar även i att avhand- lingsförfattaren tidtals tenderar att förlora själva forskningsobjektet ur sikte. Det förefaller ha fun- nits alltför många inbjudande trådändar att nysta upp och för läsaren blir det exempelvis inte helt klart vilken relevans underavsnitt som ”Finlands gråhet och skönhet” (s 168 ff) eller ”Man är skam- sen att vara människa” (s 211 ff) har för helhets- sammanhanget. Än mer iögonenfallande karaktär av exkurs präglar avsnitten om Gustav Alm (s 153 f o 161 f). På detaljplanet prövas läsarens tålmod av diverse upprepningar eller direkta omtagningar i citat. Till och med tämligen omfattande citat som ”Sommaren har en vecka [...] (ss 110 o 221) eller ”En blomma i en skogsbacke[...] (ss 109 o 205) dubbleras och undergräver i onödan läsarens förtroende för framställningen.

Som ett avslutande helhetsomdöme kan konsta- teras att ett i sig så stilistiskt distinkt avhandlings- ämne som Hans Ruins essäistik ställer höga krav på framställningen. Härvidlag svarar Thomas Eks avhandling mot själva forskningsfältet genom att i uttryckets bästa bemärkelse vara populärveten- skapligt hållen. Framställningen ger en god in- blick i Ruins skrifvarverkstad och ett avsnitt som ”Den emblematiske texten” (s 44 ff) levandegör centrala gestaltande principer bakom tillkomsten av *Det skönas förvandlingar*. Likaså åskådliggörs konstitutiva drag i Ruins personlighet i ljuset av en dikt som Arvid Mörnes ”Plöjaren” (s 63 ff). Ett avsnitt som ”Idylliker och kulturkritiker” (s 198 ff) visar Ruin i spänningsfältet mellan kul- turskymning och idyll och till de mest anmär- kningsvärda resultaten i Eks undersökning vill jag hänföra hans redogörelse för idyllens betydelse för Ruins essäistik.

Roger Holmström

Magnus Nilsson, *Den moderne Ivar Lo-Johansson. Modernisering, modernitet och modernism i statarromanerna*. Gidlunds förlag. Hedemora 2003.

I sin doktorsavhandling *Den moderne Ivar Lo-Johansson. Modernisering, modernitet och modernism i statarromanerna* riktar Magnus Nilsson upp- märksamhet mot de tre statarromanerna *Godnatt, jord* från 1933, *Bara en mor* från 1939 och *Traktorn* från 1943. I dessa romaner skildras, för att citera förordet, hur ”det halvfeodala statsystemet maldes ned under trycket från jordbrukets industrialise- ring och arbetarrörelsens frammarsch”.

För sin vidare framryckning tar Magnus Nils- son avstamp dels i Marshall Bermans tämligen luftiga definitioner av begrepp som modernitet, modernisering och modernism, där samtidsbe- jakelse, ja, samtidsrus, blir måttstocken framför andra, dels i Fredric Jamesons ideologiskt överbe- stämde historiesyn, där historiefilosofin och inte själva historien blir den fond mot vilken de litte- rära texterna spelar. Sedan skrider Magnus Nils- son så att säga inifrån och ut. I avhandlingens in- ledande kapitel närläser han de tre statarroma- nerna som berättelser om modernisering och mo- dernitet, berättelser som bejakar moderniseringen och moderniteten men inte förtiger komplikatio- ner och avigsidor. I ”Godnatt, jord” blir villko- ret för frigörelse från statartillvaron att man läm- nar den förtryckande miljön, att man bryter upp från landsbygden och kastar sig ut i det urbana. I ”Bara en mor” ligger tyngdpunkten i stället på skildringen av jordbrukets utveckling, den frigö- relsepotential som de tekniska framstegen bjuder landsbygdens folk. ”Traktorn” kretsar kring för- vandlingen av ett gammalt gods till ett modernt mönsterjordbruk och de vedermödor och påfrest- ningar som skiftet medför.

I de närmast följande kapitlen sätter Magnus Nilsson de positioner som Ivar Lo-Johansson in- tar i och med sina romaner i samband med det omgivande idéklimatet, stundom med det in- ternationella, då representerat av författare som D. H. Lawrence och Michail Sjolochov, men framför allt med det svenska, till diskussionen här hemma under mellankrigstiden om hur mo- dernisering och modernitet skall förstås och vär- deras. Avhandlingsförfattaren har ”ambitionen att restaurera dialogen” mellan Lo-Johanssons ro- maner och ”deras historiska omgivning”. Efter en del inledande ideologiexercis lyckas han göra några förtjänstfulla preciseringar, inte minst gäller